

településobjektumot találtunk, melyek az előkerült leletek alapján az alföldi vonaldíszes kultúrához sorolhatók. Közülük 2 árok és 7 változatos formájú és méretű gödör. A legnagyobb kiterjedésű több mint 14 m hosszú volt, nem is tudtuk az egészet feltárni. Ebből került elő a legtöbb bekarcolt vonaldíszes kerámiatöredék.

Kis-Kér-Sziget (KÖH 69657): A tervezett gázvezeték területén 815 m²-en 5 őskori településobjektumot találtunk. Ezek mindegyike változatos formájú és méretű gödör volt. Mindössze néhány kézzel formált téglaszínű kerámiatöredéket találtunk és paticsot.

Sártó (KÖH 3989): Egy 6 m széles szelvényben 360 m²-t kutattunk, a humuszolás során 17 objektum került elő, melyek közül 15 gödör volt. Előkerült még egy kemence a hozzá tartozó előtér-gödörrel, valamint még egy kemencével, és egy kisebb gödörrel, amely 90 cm átmérőben mélyült lefelé. Ennek a bontását 336 cm mélyen abbahagytuk. Az objektumok többsége a kelta kultúrához tartozott, kisebb részük a badeni kultúrához. A kelta anyagban legtöbb a korra jellegzetes, grafittal soványított megduzzadt peremű edény.

VÁRI ANITA

142. Domaszék határa

(Csongrád megye) Ó, B, Sza, N, A, Á, Kk

Az 55. sz. főút burkolat-megerősítése nyomvonalán örökségvédelmi hatástanulmány készítése kapcsán végeztünk terepbejárást 2009. október 5. és november 4. között. A szegedi határtól Ny felé haladva a mórhalmi határig terjedő külterületi szakaszon, az út mindkét oldalát 50-50 m szélességben vizsgáltuk. A bejárás időpontjában a külterületi szakasz meghatározó részét (kb. 35%-át) erdő, rét, legelő, gaz borította, kisebb részét (kb. 15%-án) lábon álló kultúr- ill. haszonnövények. A külterületi rész kb. 1/5-ét beépített vagy elkerített területek miatt nem lehetett terepbejárással vizsgálni. Összességében a külterületi szakasznak kb. 30-35%-a bizonyult terepbejárásra alkalmasnak.

A munka során 6 új lelőhelyet azonosítottunk (KÖH 72979, 72981, 72983, 72985, 72987, 72989), amelyek őskori, bronzkori, szarmata, népvándorlás kori, avar, Árpád-kori, középkori és újkori leletanyagot szolgáltatottak.

Munkatársak: Bácsmegi Gábor régész, Paja László antropológus, Sultis László, Alács Attila, Pál Róbert, Takács Gábor régésztechnikusok, Csenkey-Sinkó András restaurátor.

PARDITKA GYÖRGYI

143. Dombóvár-Gunaras, agyagbánya

(KÖH 20438)

(Tolna megye) R

A jól ismert késő rézkori lelőhelyen a téglagyár agyagot bányászott. A kitermelés során elérték a korábban lehumuszolt terület határát. További műköedésre csak a megelőző feltárás után kerülhetett volna sor. Közben

azonban a téglagyárat bezárták, a bánya új tulajdonos kezébe került. A bekerített területen szakhatósági engedély nélkül továbbra is folynak kisebb földmunkák, de ezek ellenőrzésére jelenleg nincs lehetőségünk. A kerítésen kívüli területet 2008. október 1. és 2009. december 15. között rendszeresen ellenőriztük.

SZABÓ GÉZA

144. Dombóvár, Köztársaság utca (Kiskondai-patak, III. sz. téglagyár) (KÖH 56987)

(Tolna megye) R, B, LT, Ró, Á, Tö

Az áruház építése során előkerült régészeti leleteket 2007. június 16. és 2009. október 20. között mentő feltárás keretében tártuk fel; az áruházhoz vezető új út, mely a korábbi tapasztalatok alapján már régészeti szakfelügyelet mellett készült, végső formáját a kórházi csomópont 2009. évi kiépítésével nyerte el.

A Konda-patak völgyében 2007 nyarán a volt vágóhíd területén, az épülő Tesco áruház tereprendezése során előkerült régészeti leletekről értesítették a szekszárdi múzeumot. Akkor hat hétig tartott a régészeti leletmentés. Az építkezéssel párhuzamosan több mint 18 000 m²-en feltárt összesen 528 sír, gödör, ház, kemence, árok több korszak településének, temetőjének leleteit tartalmazta. A rézkori és bronzkori település, a kelta, valamint az Árpád-kori falurészlet mellett késő római, ill. középkori temető sírjai kerültek elő.

A Kiskondai-patak Ny-i partján lévő egykori III. sz. téglagyárnak a főúttól D-re eső részén Kőhegyi Mihály már az 1962-es leletmentés során is talált a badeni kultúrához sorolható tárgyakat. Az út másik oldalán pedig az áruház építésekor kerültek elő a késő rézkori településhez tartozó kemencék, amelyeket a jellegzetes, bebökődött pontsorokkal és bekarcolt vonalakkal díszített, széles szalagfüles edénytöredékek alapján ugyancsak a rézkor kései időszakára lehetett keltezni. Az egyik veremben egy szarvasmarhát egészen helyeztek el.

A patakra lankásan lejtő domboldal felső, laposabb részén a sárga, löszös altalajban nagyjából 2×2 m-es négyzetes alaprajzú világosbarna elszíneződések sora rajzolódott ki. Az egyenes oldalú és aljú, veremszerű építményekben méretükhöz képest alig voltak leletek. Tűzrakóhelynek, s a felépítményre, a falazatra, tetőzetre utaló cölöpöknek sem volt nyoma. Ez arra mutat, hogy csak egy nagyobb épület részeként, mint tárolót használhatták egykor a vermeket. Ugyanakkor a településen több, először szemetesgödörnek tűnő beásásban feltűnően sok majdnem ép edény, eszköz volt, amelyeket szemmel láthatóan nagy gonddal helyeztek a gödör fenekére, ill. egymásra. Ez kizárja, hogy szemetesgödörökről lenne szó. Ugyanígy kizárható, hogy sírok lennének, hiszen hiányoztak belőlük az emberi hamvak, viszont majdnem mindegyikben voltak állati csontdarabok – több esetben erősen megégve. Az is feltűnő volt,

hogyan a síroknál megszkott ép edényekkel szemben itt alig került elő olyan, amely ne lett volna sérült, csorba.

A dombóvári leletekhez hasonlóan többé-kevésbé sérült edények együttese került elő korábban Nagyvejkéről is. Akkor a kutatás akként foglalt állást, hogy amint azt több esetben hiteles körülmények között (Gönyű, Nezsider-Neusidel am See, Negrišori, Robaje) megfigyelték, a mélyebben fekvő sírok fölé a felszíntől pár centire utólag halotti áldozatok maradványait ásták el. Ez alapján alakult ki az a vélemény, hogy az ép edényekből álló somogyvári leletegyüttesek többségét nem településre, hanem temetkezésekre utaló jelenségeként kell értékelni. Különös szerencse, hogy a dombóvári feltárás során több áldozógödör is előkerült, így jól megfigyelhető volt, hogy a földbe helyezés gondosságának látszólag ellentmondóan következetesen mindig sérülten helyezték el az edényeket. A kerámiatárgyak mellett talált, ill. a betöltött földben elszórtan lévő, gyakran erősen égett csontok alapján feltételezhető, hogy az áldozati szertartáson használt és megsérült edényeket, valamint a feláldozott állat maradványait temették a gödrökbe. A tárgyak elhelyezése, a környezetre utaló jelek részletes megfigyelése összességében arra utal, hogy a vizsgált esetekben egy sajátos, a régészeti irodalomban bothrosznak nevezett áldozógödörökről van szó. Így a továbbiakban már nem megalapozott pusztán a hasonló összetételű kora bronzkori leletegyüttesek alapján temetkezést feltételezni, csak abban az esetben, ha az edények környezetében emberi csontok vagy hamvak is kerülnek elő. Ugyanakkor ennek a jellegzetes áldozati formának a Somogyvár-Vinkovci-kultúra telepein és temetkezéseinél egyaránt megfigyelhető előfordulásai azt is jelzik, hogy ez a szokás nem egyetlen alkalomhoz kapcsolható, hanem szorosán hozzátartozott életük minden nagyobb eseményéhez. A régészetben a rézkortól kezdve ismertek voltak a föld szellemének és az alvilági hatalmaknak hozott rendszeres áldozatok során a földbe ástott kerek gödrökben rituálisan feláldozott állatokat és edényeket tartalmazó bothroszok. Magát a szertartást pedig Homérosz az Iliász és az Odüsszeia énekeiben idézett leírásai alapján képzelhetjük el.

A feltárt településrészen a viszonylag egységes, a Somogyvár-Vinkovci-kultúrához tartozó kerámialeletek között egyetlen kis mélyen vésett, mészbetétes díszű késő vučedoli edénytöredék is volt. Hasonló leletek a közeli Döbrököz-Tűzköves, Somogyvár-Kupahegy lelőhelyekről, a Duna mentén Dunaföldvár-Kálváriáról is ismertek. Az utóbbi helyen jellegzetes négyszögletes vermük is előkerült. Itt a nagyrévi kultúra többretegű, úgynevezett tell településén a VI. rétegben kibontott veremben talált tálak T-keresztmetszetű peremtöredékei, a perem alatt induló szalagfüles oldaltöredékek, a nyomott gömbtestű, hengeres nyakú korsó darabja alapján a vermet és anyagát a protonagyrévi leletek körébe, a magyarországi kora bronzkor I. időszakára lehet keltezni. A dombóvári Somogyvár-Vinkovci telepen és a Duna mentén protonagyrévi környezetben talált késő

vučedoli edénytöredékek alapján a három régészeti kultúra részben egyidősnek tekinthető. Ez a stabilnak mondható vučedoli időrend alapján egyben azt is jelenti, hogy az eddig feltételezettnél korábban, már a magyarországi korai bronzkor első szakaszában számolni kell a Dél-Dunántúl belső területein a Somogyvár-Vinkovci, a Duna mentén pedig a protonagyrévi népesség megjelenésével. A fentiek alapján a Kiskonda-patak menti kora bronzkori leletek többségét – figyelembe véve az eddigi ¹⁴C-es radiokarbon adatokat is – Kr. e. 2600–2400 közé lehet keltezni.

A patak melletti domboldalon mintegy 105×120 m-es területen házak, gödrök, árkok szürke, hamus foltjai jelentkeztek. A házak egymástól távol, szabálytalan sorokba rendezve helyezkedtek el, a közöttük lévő térségben különböző funkciójú objektumok: agyaggyerő, hulladék-, tároló- és konyhagödrök voltak. Néhányat a római kor vagy az Árpád-kor során megbolygattak, ezek funkcióját ma már nehéz meghatározni. Az előkerült leletek (elsősorban a kerámiatöredékek) alapján egy Kr. e. 3–2. századi kelta település nyomai kerültek itt napvilágra. A mai Dombóvár központjában lévő kis település a közeli Szalacsán lévő megerősített központot övező falusias közösségek egyike lehetett, de az továbbra is kérdéses, hogy néhány családos kistelepülés vagy a nagyobb falvak egyike volt-e. A feltárt 13 ház kissé földbe mélyített, téglalap alakú volt. Oldalaik 2–3×4–6 m hosszúak, a rövidebb oldalak mentén található cölöpök tartották a tetőszerkezetet. Felmenő falaik vesszőfonatosak, agyaggal tapasztottak voltak, erre utal a feltárás során előkerült sok kisebb-nagyobb áglyenyomatos paticsdarab. A házak pontos funkcióját meghatározni nem tudjuk, mivel erre egyértelműen utaló leletcsoport nem került elő, sem méretükből, sem kialakításukból nem következtethetünk rá. Bár kemence egyikhez sem csatlakozott, az utóbbi évek kutatásai alapján nem zárhatjuk ki, hogy valamilyen más fűtőberendezéssel – esetleg anélkül is – lakóházak voltak. Az egyik ház É-i fala mentén, közvetlenül a padlón, egy újszülött csontváza feküdt. Helyét nem jelölte semmi, de nem is ásták be a ház padlója alá.

A gazdag kerámiaanyag mellett viszonylag kevés a személyes vagy viseletre utaló tárgyak száma. Az egyik házból előkerült, hosszú testű, alsó húros, sima kengyelű, lábán gombbal díszített vékony huzalból készített fibula a korszakban gyakran előforduló forma, ahogyan a fekete gagátból készült, egyszerű karkötő is.

Dombóváron már a 19. sz. végétől – a téglagyárak agyaggyerőinek megnyitásától és az út- és vasútépítkezések kezdetétől – folyamatosan vannak adatok késő római sírok, vagy feltehetően ilyen sírból származó tárgyak előkerülésére. Sajnos azok pontos helye és leírása nem mindig maradt fenn, mint pl. a 1926-ban a Kölcsey utcai játszótéren előkerült téglasír megtalálási körülményeit sem ismerjük. Késő római temetkezések nagyobb, összefüggő területen először 2007-ben a Tesco építését megelőző feltáráson, a terület ÉNy-i részén kerültek napvilágra. A 22 sírból álló temetőrészlet elhelyezkedé-

séből és a terepviszonyokból arra lehet következtetni, hogy ÉÉNy-i irányban a sírmező még tovább folytatódik. Feltehetően a most feltárt területen is elpusztult már néhány sír talajerózió és korábbi földmunkák során. A feltárt sírokon kívül más, ehhez a korszakhoz köthető objektum nem került elő, ahogyan a 2–3. századra tehető szórvány érmek és terra sigillata sem.

A sírok többsége K–Ny-i tájolású, egyszerű földsír volt. Bár a későbbi korok során többet megbolygattak, jól megfigyelhetők a római kori temetkezési szokások. A halottakat fejjel K-i irányba, hanyatt fektetve, karjukat nyújtva a test mellett vagy a mellkason, ill. a medencén egymásra helyezve temették el. Ettől eltérően az egyik sírban a csontok elhelyezkedéséből arra lehetett következtetni, hogy az elhunytat nem a földre, hanem egy kerevetszerű alkalmasra fektették. Egy másik esetben a felhúzott vállak és a szoroson a test mellé rakott karok arra utaltak, hogy a halottat lepelbe tekerték be. Mivel a kiásott sírgödört a temetés után azonnal visszatemették, a föld megőrizte a csontok – különösen a koponya – és az edények épségét. Ezzel szemben egy nagyméretű, négyzetes folttal jelentkező sírnál mind a koponya, mind az edények rossz állapotban, teljesen szétlapulva kerültek elő. Ez úgy történhetett meg, hogy a sírgödört gerendákkal bélelték ki és deszkákkal fedték le, ezért amikor a fa elkorhadt és beszakadt a sír teteje, a felette lévő földtömeg rázuhant és összetörte a csontokat és az edényeket.

Észak–déli tájolású sírok két helyen kerültek elő. Fejjel D-nek fektetett, kettős sír a többi között, a feltárási terület Ny-i szélénél került elő. A sírban egy fiatal, 18–20 év körüli nő és egy 9–11 éves gyermek csontváza volt. Mindkettőjüket melléklet nélkül, a gyermeket feltehetően a ruházatához tartozó bronzverettel és vascsattal temették el. Ettől a sírcsoporttól távolabb, az ásatás K-i szélénél két különálló, de szintén É–D-i tájolású sír volt. Az egyikben egy lovat találtunk, szájában zablával és valószínűleg utólag a tetemre tett nyereggel. Tőle mintegy 3 m-re, egy téglával kifalazott és háztetőszerűen lefedett, megbolygatott római sír került elő. Az ásatás során kiderült, hogy többszörös bolygatással és egymásra temetéssel állunk szemben. A téglasírba eredetileg egy meglehetősen erős, robosztus termetű egyént temettek. Később a sírt feldúlták és kirabolták, majd a téglakeret és törmelék közé – ugyanilyen tájolással, de melléklet nélkül – 25–35 év körüli nőt temettek. A keltező értékű sírmellékletek hiánya miatt a temetés időpontját nem tudjuk, csupán annyi biztos, hogy későbbi mint a másik temetkezés. A téglasír peremére egy nagytű, jól kifejtett kutyát fektettek, pozíciójából úgy tűnt, hogy akkor helyezték a sírba, amikor még a tető épségben volt, vagyis a korábbi temetkezéshez tartozik. Kérdéses, hogy a téglasír és a közelében lévő lósír milyen viszonyban van egymással, a lósír a római korhoz tartozik-e? A téglasírba temetett egyén megmaradt mellékletei (ezüst övcsat és szíjvég, tokos lándzsa, kés és szekerce) alapján jómódú lehetett, talán saját lovát temették mellé. A kö-

zeli Mágocson tártak fel hasonló temetkezést: három, Ny–K tájolású, téglából és kőlapokból összeállított sír közelében két, ugyanolyan tájolású lócsontváz feküdt. A sírok és lótemetkezések közötti összefüggést ebben az esetben sem lehetett megállapítani.

A téglasírban elhelyezett halottnak jó minőségű, ezüsből készült övcsatja és szíjvége volt. Sírjának padkájára nagyméretű, 35 cm hosszú, köpús, szárnyas, vas lándzsahegyet tettek (esetleg otthagyták?).

A nőknek egyszerű ékszereik voltak, többségük bronzból vagy csontból készült. Három sírból került elő fülbevaló, az egyik díszítetlen, ezüsthuzalból, a többi bronzhuzalból készült csüngős fülbevaló volt. Változatosabb a karkötők kialakítása: a sima bronzkarika, a nyitott, végein vésett díszű, a bronzszálakból csavart és a bronzpántból kialakított, hólyagos díszű változat is megtalálható. Különösen szép az, amelyet bronzdrótra fűzött sötétkék sokszögletű gyöngyökből alakítottak ki. Emellett a 2–3 apró bronzszegeccsel egymáshoz rögzített végű, vékony csontkarkötőt is kedvelték. A karkötőket a bal karon viselték, vagy elosztva a két karon, de mindig a balon volt több. A gyerekek, fiatal lányok bronzgyűrűt, és sok, apró színes üvegpasztagyöngyből készült nyakláncot viseltek. Különösen szép az a gyermeksírból előkerült faragott végű csont hajtű, amely egy női büsztöt ábrázol. (Az illusztrációt lásd lent!)

A kerámiaedényeket a sírgödörön belül a halott lábához vagy fejéhez tették. A tálban gyakran az étel maradványai, apró állatcsontok voltak. A tálak formája egyszerű, a korszakban megszokott, enyhén behúzott peremű. Előfordul a csak a késő római korra jellemző simított, fényes felületű tálka is. A korszok változatos megjelenésűek: előfordul festett, zöldesbarna vagy vörösesbarna mázas, valamint a simított felületű, felhúzott fülű forma is. A poharak és bögrék között egyszerű, szürke gömbös testű kerámiaedény és halványkék vagy halványzöld, kúpos üveg pohár is volt.

A 23 eltemetett egyén közül 12-nek, vagyis kb. a felének tettek érmet a sírjába. Ez az arány elég magas, de a dél-pannoniai temetőkre jellemző. Az érme darabszáma síronként 1 és 26 között változik, de többségében 3–5 db volt. Érdekes megfigyelés, hogy több esetben is mintha valamilyen szerves anyagba tekericselve kerültek volna a sírba. A síron belül általában a kéz vagy a lábszárak környékén helyezték el őket. A legkorábbi érme Maximianus Herculus (286–310) és Galerius Maximianus (293–311), a legkésőbbiek I. Valentinianus (364–375) és Gratianus (367–383) császárok veretei voltak. Különös, hogy a temető legkorábbi és legkésőbbi veretei ugyanabból a sírból kerültek elő, hiszen a verési idejük között mintegy 70 év telt el! A 3. sz. végi–4. sz. eleji veretek igen jó állapotúak, szinte „verdefényesek”, ugyanakkor a 4. sz. végi érme már sokkal kopottabban. Ezért feltételezhető, hogy a mindennapi életben gyakran használt kopott érmék az eltemetés körülbelüli időpontjának meghatározásában segítenek, míg a szép kivitelű, nagyobb érme valamilyen más okból kerültek a sírba. Ezt alátámasztja az érme elhelyezése is: a jobb vállnál, a kulcscsonton kerültek elő, ez esetleg arra utalhat, hogy nem útravaló pénz, hanem ékszerek vagy ruhadíszek voltak.

A mellékletek között egyszerű, mindennapi használati tárgyak is voltak. Vaskéseket férfi- és női sírokban egyaránt találhatunk. Az egyik férfisírba kb. 10 cm hosszú, négyzetes átmetszetű, hegyes tárgyat tettek: ár vagy lyukasztó lehetett. A dél-pannoniai késő római temetők jellegzetes tárgy típusa a pontosan nem meghatározott funkciójú vasnyárs vagy vasvessző. Ezek női és gyermeksírokban, általában a lábszáron keresztbe téve kerültek elő. Hosszúságuk 22–30 cm között változik, kör átmetszetűek, tömörek. Mivel női sírok melléklete, a kutatók egy része valamilyen női tevékenységgel összefüggőnek tartja, fonálgombolyítónak, kéziguzsalynak határozták meg. Ásatási megfigyelések alapján főleg szárnyascsonok vannak mellettük, ezért nem kizárt, hogy a sírokba helyezett ételmellékletekhez kapcsolhatók.

A vizsgált mellékletek alapján úgy tűnik, hogy a Konda-patak menti temetőbe a 4. sz. közepétől az 5. sz. elejéig temetkeztek. Ebbe a korszakba illeszkednek a Dombóvár területén a 20. sz. folyamán a Kölcsey utcában, a VII. utcában és a kapospulai út menti I. sz. téglagyár területén felszínre került sírok is. A sírba tett tárgyak megegyeznek a korszakban a Balatontól D-re szokványos típusokkal.

Ha térképre vetítjük a Dombóvár területén eddig előkerült késő római sírokat, akkor kirajzolnak egy nagyjából K–Ny irányú vonalat, ami feltehetőleg egy út lehetett, hiszen a rómaiak temetőiket a településekről kivezető utak mentén helyezték el. Ettől az úttól É-ra feküdt a 2007-ben feltárt temetőrészlet – feltehetően a hetényi erőd felé vezető É–D-i irányú úthoz futó, a Perekaci-árok vonalát követő átkötő út mentén. A Kapos völgyét átszelő főút a terepviszonyok és az I. sz. téglagyár sírjai által is jelzeten nagyjából a mai temető melletti földesút vonalában futott É-ra az egykori Iovia felé. Továbbra is kérdés, hogy milyen településhez tartozhattak a temetőt alkotó, különálló sírcsoportok. A sírok mellékleteiből, a földrajzi viszonyokból, valamint az eddig ismert településhálózatból kiindulva talán egy vicus, esetleg villagazdaság lehetett. A 3. sz. végén készült útleírás, az Itinerarium Antonini adatai alapján a Sopianae–Arrabona és a Sopianae–Aquincum útvonalon lévő *Pons Sociorum* és *Pons Mansuetiana* nevű útállomások közül az egyik a mai Dombóvár területére esett. Késő római szórványleletek egyedül a Békató környékéről ismertek, de kicsi a valószínűsége, hogy az ezen a szakaszon mocsaras Kapos túlsó oldalán kell keresnünk a települést. Az utak és sírok fent vázolt elhelyezkedése alapján a római kori települést a Kiskonda-patak, a Perekaci-árok és az egykori I. sz. téglagyár közötti háromszögben lévő löszplatón feltételezhetjük, melynek jelentőségét az adta, hogy utak kereszteződésénél és a patakon átkelésre alkalmas területen feküdt.

Az Árpád-kori falu áthúzódott a főút D-i oldalára is, ahol a téglagyár agyagbányájában Kőhegyi Mihály már 1962 kora tavaszán a településhez tartozó kemencét és gödört valamint sírokat bontott ki. A sírok egyikében egy nő feküdt, mellén szív alakú bronzcsüngő, derekánál néhány kerek övveret, bordáinál egy madár lábszárcsontjából készült tűtartó volt. A férfi mellett nem találtak viseletre, szokásokra utaló mellékletet. Az ásató régész a kerámiatöredékek és a sírleletek alapján a lelőhely korát a 11. századra keltezte. Megfigyelése szerint az agyagbányászat során mintegy 60–70 sír pusztulhatott el, melyekből a munkások korábban gyöngyöket és S-végű hajkarikákat gyűjtöttek össze, s adtak át később a szekszárdi múzeumnak. A Tesco áruháznál végzett kutatás során az Árpád-kori faluhoz tartozó ház, öt kemence és 17 gödör feltárt leletanyagában nagy számban fordultak elő cserépüstötöredékek, ugyanakkor a leletanyagban nem találhatók meg a későbbi korszakra jellemző kerámiatípusok (korszok, tálak, kályhacsempék, kályhaszemek, kaolinos soványítású poharak, fazekak), vagyis mindezek alapján a település elnéptelenedését legkésőbb a 13. sz. végére kell tenni.

A néhány házból álló település a Sziget-erdőben mély sáncárokkal védett, a környék birtokosának lakótornya körüli apró falvak azon sorába tartozott, melyek a gazdálkodás átalakulása, a településkoncentráció következtében a 13. században, nagyjából a tatárjárás idejére elnéptelenedtek. A hagyományos, ill. letelepült

életmódváltás egyik apró jele volt a kemenceplatniba tapasztott rengeteg cserépbogrács-töredék. Feltárássra került olyan kemence, amelynél a platni sározását háromszor is megújították, de fazékdarabot alig tettek bele. Az összetört bográcsok nagy száma arra utal, hogy ez az edénytípus valószínűleg „kiment a divatból”; feleslegessé vált, hiszen a kemencében való főzéshez egyenes aljú fazékokra volt szükség. Ezek szerint a szabadtűzön lógó cserépbográcsot a régi, szabadabb életmód jelképének is tarthatjuk, melyet végső hasznosításaként – akárcsak a régi világot – összetörve a jobb hőtartás érdekében a kemence aljába tapasztottak. A feltárthoz hasonló kis települések közül a belterjesebb gazdálkodás miatt a birtok központjához közelebbi, a város mai nevét adó Dombai család vára körüli falu erősödött meg, ez vonzotta magához a környék lakóit, a Kiskonda-patak Ny-i partja pedig elnéptelenedett a középkor későbbi századaiban.

A K-re lejtő partoldalba a 16–17. században Ny–K tájolású soros elrendezésű sírokat ástak. A feltárt, szabályos sorban elrendezett négy sírban fejjel Ny-nak feküdtek a halottak, kettőben pedig teljesen szokatlan módon temették el a halottat. A meglehetősen szegényes mellékletű temetkezésekben csak néhány apró gyöngy, pityke segítette a kormeghatározást. A 151. sz., rendellenes helyzetű csontváz esetében a megnyesett felszínen két középkori sír között pontosan középen egy tizenéves gyermek derékcsigolyája állt ki a földből. Körbebontás után a kis medencelapátok csúcsa is kivillant. Szokatlan volt a csontok helyzete, hiszen az anatómiai rend alapján úgy tűnt, bolygatatlanok. Csak amikor a medencecsont alatt lefelé álló combcsontok is láthatóvá váltak, akkor vált világossá, hogy itt különös módon, a halottat állva temették el. (Az illusztrációt lásd fent!) Lassan a sírgödör formája is láthatóvá vált. Az altalajba a nyesett felszíntől még 1 m-re mélyedő, felül 60–70 cm széles, lefelé fokozatosan 40 cm-re szűkülő, kerek, oszlophelyszerű gödör nyugati oldalának támasztották a halottat, amelynek arca ily módon K-re nézett, mint a késő középkori temető többi sírja esetében. A kicsit túlfeszített bal lábbal szemben az enyhén behajlított jobb láb azt a benyomást keltette, mintha valaki csak kényelmesen támaszkodna a fal mellett. Azonban a bokarészen összeérő két alláb-szárcsont felveti annak lehetőségét is, hogy a lábak össze voltak kötve. A keresztcsont magasságában, a csigolyák mögött négy különböző méretű, sötét-, világoskék és fehér gyöngy volt.

Néhány méterrel odébb a középkori sírsorba illeszkedően ismét egy álló helyzetű csontváza (50. sír) bukkantunk. Mellette a deréktáji résztől a térdizületek vonaláig egészen apró, 2–4 mm körüli sárga, kék, zöld színű, kerekded és hosszúkás gyöngyök voltak szétszóródva. A farokcsigolyák alatti részen pedig egy zöldre oxidálódott, összelapult, eredetileg gömb alakú pityke volt. Hasonló került elő a szomszédos 43. sír háton nyújtott halottja mellől is, mutatva a különböző rítusú temetkezések összetartozását.

A rítus, a templom hiánya, a mellékletek alapján egyaránt feltételezhető volt, hogy itt egy idegen, a közeli Békátón feltárt török kori temetőhöz hasonlóan a Balkánról idesodródott népesség temetkezési helyével számolhatunk. Ezt az embertani vizsgálatok eredményei is megerősítették. Pap Ildikó antropológus vizsgálatai szerint a 151. sz. sírban fekvő fiatalabb leány 14–17 éves lehetett, csontjain semmilyen betegségre vagy erőszakos beavatkozásra utaló elváltozás nem volt látható. Az 50. sz. sír idősebb női halottja feltehetően 40–50 éves, 160–165 cm magas lehetett. Betegségre utaló elváltozás ebben az esetben sem volt látható, azonban a jobb sarokcsont belső felszínén egy 23 mm hosszú vágás volt, mely nem mutatta gyógyulás jeleit. Csontozata pedig a Fonyód-bézsénypusztai és a közeli békátói lelőhely balkáni eredetű népességével mutatott hasonlóságot. Arra az egyszerűnek tűnő, mindenkit érdeklő kérdésre, hogy a magyarországi ásatásokon eddig ismeretlen, álló helyzetű temetkezések különös szokás vagy kegyetlen büntetés, esetleg az élve temetés emléke, csak a további tudományos feldolgozó munka során kaphatunk választ.

A régészeti lelőhely a feltárt területtől NyÉNy-ra lévő platón is folytatódik.

BORUZS KATALIN – SZABÓ GÉZA

145. Dombóvár, Köztársaság utca
(Kiskondai-patak K-i oldala)
(KÖH 62112)

(Tolna megye) B, Kö, Tő, Ú

2009. május 27. és július 13. között megelőző feltárást végeztünk a Kiskondai-patak völgyében, annak K-i